

In-folio, tipărit numai cu negru, rubricile sănt despărțite cu liniațură. Pentru trecerea căsăroriștilor sănt 12 rubrici, iară datele ce urmează să fie trecute sănt pe două pagini cu 11 rubrici. Aceste sănt 1 Anul Domnului 2 luna 3 Zile 4 Numele și polecra celui ce s'au căsătorit 5 Locul nașterei lui și al ținutului 6 Numele și Polecra fetii sau a nevestii 7 Locul nașterei ei și a ținutului 8. Intre întâia, a doao, sau a treia căsătorie 9 Numele și polecra Numelui 10. S'au vestit în biserică la luna și zioa 11 Numele și polecra Preotului cununătoriu.

AUREL FILIMON

Târgul-Mureș, Martie 1930

VIII.

Viitorul cu „vadere”.

În conjugarea auxiliarului cu care se formează viitorul în românește întâlnim câteva forme neexplicate încă în mod satisfăcător nici de H. Streller (*Das Hilfsverbum im Rumänischen*, în „Jahresbericht-Leipzig” IX p. 50 și u.), nici de alții. Încercând în cele următoare să explic câteva dintre ele, aş vrea să observ în mod preliminar, că paradaigma prezentului indicativ al verbului *vrea* cuprinde la noi câteva forme completive. Fenomenul acesta e cunoscut mai ales la verbe des întrebunțate, precum e verbul „a fi” — în a cărui conjugare au intrat la noi forme ale lat *fieri*, și care cuprinde și în alte limbi forme completive (cf lat. *sum — fui — esse*, germ *bin — sei — gewesen — war*, slav *esam — byl* etc) — sau „a umblă” (cf fr *je vais — nous allons — nous irons*, istorom. *meg — pás* „mergi!” și *homo* „să mergem, haide” — *i-voj* „voiu merge”) și alte câteva. Formele completive pot să fie împrumutate din conjugarea unor verbe deosebite, ca în exemplele amintite și chiar la lat. *velle*, care formează persoana 2 (vis) de la tul-pina *vt* (cf. Stoltz-Schmalz, *Latinische Gramm*⁵ p 311) și precum vom vedea că e cazul la românescul va — sau în conjugarea unui timp sau mod verbal intră forme din

25*

alt timp ori mod a același verb, ca de ex la *veri* <*veri*<*velis*. Și pentru asemenea completări ale paradigmelor cu forme din alte timpuri avem exemple în românește, astfel persoana 2 a aoristului (*läudași*, *auzisi* etc.) e împrumutată din mai-mult-ca-perfectul conjunctiv (*laudasses*), iar persoana 6 a același timp (*läudară*, *auziră*) e luată din mai-mult-ca-perfectul indicativ (*laudaverant*); la verbul *a fi* tot aoristul e la origine un mai-mult-ca-perfect.

Trecând acum la continuatorii lat. *velle* în românește, constatăm înainte de toate, că din conjugarea latină clasică a prezentului indicativ (*volo*, *vis*, *vult*, *volumus*, *vultis*, *volunt*) nu s'a păstrat în românește decât persoana 6, *vor*, fiindcă avea, precum vom vedea îndată, aceeași formă (*volunt*) și în conjugarea latină vulgară. H. Streller (p. 54) crede că și persoana 1 (*volo*) s'a conservat în forma *vor*, întrebuiuță la Aromâni din Albania (atestată de Weigand, *Aromunen* II 15, 13 și Glosar) în loc de *voiu*. Admîte însă pentru acestă formă și posibilitatea unei analogii după pers. 6 (*eu duc* : *ei duc* etc.). Cred mai degrabă că *vor* aromânesc se explică din **voleo* ca o formă „desiotacizată” pe teritoriul aromân, întocmai ca *sar* (în loc de **salu*) din *salio*.

Precum avem, la verbul *esse*, în paragigma românească a prezentului indicativ, forme identice cu ale prezentului conjunctiv (*semu*, *seți* <*simus*, *sitis*), tot astfel se pare că s'a păstrat la noi — deși nu o mai întâlnim în alte limbi române — pentru persoana 2, forma *velis*. Streller (p. 56) crede că întrebuițarea conjunctivului în locul indicativului, în persoana 2, se poate urmări până în epoca latină. Tocmai la persoana 2 înlocuirea indicativului prin conjunctiv se explică ca o formă mai politicoasă. Fapt este că altfel decât din *velis* nu se poate explica, din punct de vedere formal, v.-rom. *veri*, istorrom. *ver*, arom. *ver* (atestat de Weigand, ap. Streller, op. cit 57). Din acest *veri* al textelor noastre vechi s'a desvoltat *vei* (*ei*, *i*, *ii*), ca *cei* din *ceri*, cu atât mai ușor, cu cât, în persoana 5, *vreți* se disimilase în *veți* înainte de verbe care începeau cu *r* (*vreți trece*, *vreți prinde* > *veți trece*, *veți prinde* ca **pretrece*).

pre prispa>petrece, pe prispa). Forma *vreți* este dacoromânească și istororomânească (*ref.*) și este exclusiv întrebuințată în textele noastre mai vechi, iar ca formă a verbului predicativ, până azi.

În locul prezentului clasic *volo* etc., s'a născut, în latina vulgară, prezentul *voleo, *voles, *volet, *volemus, *voleatis, *volunt* cu infinitivul *volere, formate din *volui*, ca *habeo — habere* din *habui*. Aceste forme, care stau la baza limbilor române, pretutindeni unde verbul s'a păstrat (cf. Meyer-Lubke, *Rom. Gramm.* II § 247), trebuie admise și pentru românescul *voiu*, *vori, *voare, *vrem* (< *vurem), *vreți* (< *vureți), *vor*. — În ceea ce privește persoana I, nu este sigur, după cele arătate în *Studii istororomâne* II § 89, dacă trebuie să plecăm de fapt din *voleo, cu *l>i* și în dialectul aromân și istoromân, sau, cum propune M. Bartoli (*Das Dalmatische* II § 470), de la o formă lat. vulg. *vojo (după *ajo <*habeo*), păstrată și la Veglioți și în v.-ital. (*vojo* și *voi*). — Formele *(v)ori și *(v)oare au fost înlocuite prin *vei*, despre care am vorbit mai sus, și prin *va*, despre care va fi vorba mai jos, păstrându-se totuși în pronumele și adverbele nehotărîte *oricare*, *oricine*, *oricând* etc. (cf. lat. *quivis* etc.) ; *oarecare*, *oarecine*, *oarecând* etc. (Streller p. 55 și 58). — În loc de *vreți* apare, de prin sec. XVII încocace, precum văzurăm, dar numai ca verb auxiliar, forma *veți*.

De la infinitivul *vrea* (< *vurea<*volere*), de la imperfectul *vream* (< *vuream<*volebam*), de la aoristul *vruș*, part. *vrut*, gerund. *vrând*, și mai ales de la persoanele 4 și 5 ale indicativului prezent (*vrem*, *vreți*), s'au născut formele analoge : *vreau*, *vre(a)i*, *vrea*, *vreau* — În *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 23 și în *Studii istororomâne* II § 173 am arătat că conjugarea istororomână *vresu*, *vresi*, *vrese*, *vresén*, *vreset*, *vres(c)u* s'a ivotit din rău înțelesul *vre se* (=vrea să...). — și în paradigma lui *vreau* se amestecă forme din alte paradigmă. Astfel eu conjug de obiceu . *eu vreau*, *tu vreas*, *el vrea*, *noi vrem* și *noi voim*, *voi vreți* și *voi voiți*, iar la pers. 6 aproape numai *ei vor* (și mai laes · *ei nu vor*).

Rămân de explicat două forme. *va* în persoana 3 și *vom* în

pers 4 în conjugarea obișnuită azi în limba literară a verbului auxiliar *eu* (*v*)*orū*, *tu* (*v*)*er*, *el* (*v*)*a*, *noi* (*v*)*om*, *voi* (*v*)*et̄i*, *er* (*v*)*or*.

Toate explicările date până acum pentru *va* sănt neprobabile. Și explicarea lui Meyer-Lubke (*Rom Gramm* II § 247), care crede că *va* s'a desvoltat din *voa, o formă scurtată din *voare*) e neprobabilă, căci presupune prefacerea lui *oa* în *a* după labială, posibilă la Dacoromâni (cf. *povară* < *povoară*, *afară*), la Istroromâni (*fărę* < *fară* < *foară*) și la Megleniți (*năfară*), neobișnuită însă la Aromâni ((*n*)*afără*), care au și ei, ca ceilalți Români, *va*. Cred chiar că vechiul (*v*)*oare* s'a păstrat în forma scurtată *oa* din regionalul *oa* *să fac* „*voiu face*” (rostit *o* să *fac* în regiunile care rostesc *morte*, *sore*), o formă care se aude adesea (prin jurul Brașovului bunăoară) și din care s'a născut *o* *să fac*, cu prefacerea regulată a lui *oa* proton (accentul frazei fiind pe *fāc*) în *o* (ca în *moără* *mordă* etc.).¹⁾ Să adăogăm imediat că acest *o* *să fac* (mai rar *o* *face*) s'a confundat — în primința auxiliarului — cu *o făcut* (<*au făcut*), ceea ce a avut de urmare că se zice în multe părți ale Ardealului *or făcut*, „*au făcut*”, după *or* *să facă* (mai rar, *or* *face*).

Neexplicată e și persoana 4 *vom*, exclusiv dacoromână. Ea nu poate veni din *volumus*, precum s'a propus (cf. bibliografia la Streller, *op. cit.* 62), nici nu o putem consideră pur și simplu ca o „formă scurtată” (Meyer-Lubke, *Rom Gramm*, II § 247). Streller (p. 62) are dreptate când consideră pe *vom* ca desvoltat din forma mai veche *vām* — foarte des întrebuințată la Coresi — cu prefacerea lui *ă* în *o* după labiale. Dar nu putem crede în explicarea lui *vām* din *vem, care s'ar fi născut din *vrem*, ca *veți* din *vreți*, căci *vām* este mai vechi decât *veți* și nu găsim atestată nicării forma *vem.

¹⁾ Th. Capidan atestă în acest volum, p. 122, la Ucuta, formele aromânești *va*, *vă* (născut din *va* neaccentuat) și *vu* (născut prin stadiul *vo*, în urma labializării lui *ă* după *v*). Nu este probabil ca la Dacoromâni să se fi născut, pe calea aceasta, *o* din *va*, precum nu e admisibil ca *va* să fi trecut în *o* ca în împrumuturile din ungurește (*vágás* > *ogaș*, *város* > *oraș*), căci *v* unguresc avea pentru urechea românesă valoarea unui *w*.

Din moment ce, alături de *ou* și *or*, pentru pers 1 și 6, s'a ivit și un *o* la pers 3 și *om* la pers 4, era aproape fatal ca această paradigmă să se completeze la pers 2 cu *oi* și la pers 5 cu *oți*, forme întrebunțate în Muntenia (C-or să mori în pușcărie N Georgescu-Tistu, *Folklor din județ Buzău* 234. Pe urmă *oți* găsi tren pentru București. C. Petrescu, *Întunecare I* 151)

Cred că *va* și *văm* (din care s'a născut *vom*) nu se pot explică din forme ale verbului *velle*, ci sănt pur și simplu persoanele 3 și 4 din indicativul prezent al verbului *vadere*, pătrunse, ca forme completive, în sistemul de conjugare al lui *velle*. Dacă această presupunere e justă, atunci nu mai prezintă nici arom *vai cântă* nici o enigmă. Acest *vai* e persoana 2 a lui *vadere*. Se va fi conjugat deci, la Aromâni, la origine *vau s-cântu, *vai s-cântă*, *va s-cântă*, scurte mai târziu, după analogia n-grecесcului θὰ κάμω (Weigand, *Vlacho-Meglen*, p. 41), în *vau cântu, *vai cântă*, *va cântă*. Ultimul stadiu de desvoltare e generalizarea unei singure forme a auxiliarului în toate persoanele, fie că s'a spus pretutindeni *va* sau *vai*.

În ceea ce privește verbul *vadere* în românește, el este, precum se poate vedea la Tiktin (*Dicț rom-germ.* sub „*va*”), din cele mai vechi timpuri, defectiv. Persoanele 1 și 6, care trebuie să fi avut forma *vau (ca *dau*, *stau*) nu au lăsat urme în limbă. S-au păstrat însă formele *vai* (la Aromâni pe o inscripție veche. *acasă și-ți vai*, „*acasă să mergi*”), *va* (de ex. în *până atunci mai va*), *vați*, și imperitivele *vă*¹ și *vareți*. La acestea se adaugă, precum am văzut, forma *văm* (ca *stăm*, *dăm*), pentru persoana 4.

Formarea viitorului perifrastic cu un verb care însemnează „a merge, a umbla” se găsește și aiurea pe teren ro-

¹) Deosebirea între indicativul *va* și imperativul *vă* arată că și la noi trebuie să se fi conjugat, ca la Aromâni, *dau*, *dai*, *dă*. Într'adevăr, treerea lui *a* finală în *ă*, în monosilabe, e generală, în toate dialectele, numai la imperativ, adecă subtil un accent emfatic dacorom *fă*, *dă*, *stă* (+*stai*>*stăi*), *vă* (Sezătoarea V 143/5) și *lă* (în *lă-mă-mădă*), istrorom *fę*, *dę*, *stę* (*e*<*ă*), megl *fę*, *dę*, *stę* (*ę*<*ă*), forma *fă* la Papahagi, *Megleno-Rom* 79 trebuie

manic (cf. Meyer-Lubke, *Rom. Gramm* II § 324), înainte de toate în franțuzește, în care limbă *elle va mourir* sau *il va pleuvoir* poate traduce uneori perfect pe românescul (*ea*) *va muri* (în curând), *va ploua* (îndată). Ca și la viitorul format cu „*velle*”, și la cel cu „*vadere*” e greu uneori a spune în mod hotărît dacă avem a face cu un raport pur temporal sau și cu unul modal. Acest lucru se vede mai ales în istoricul *meri-m zută spelă?* „îmi vei ajuta să spăl?” (însă cu nuanță „vrei să-mi ajuți să spăl?”) (*Studii istororomâne* § II 197), în care vedem cum alt verb care exprimă mișcarea, *mere*, ajunge să aibă rolul unui auxiliar.

Intrarea lui „*vadere*” în paradigma de conjugare a lui „*velle*” în limba română se explică în mare măsură și prin asemănarea formală a celor două veive *va* și *vrea*. După ce s-a confundat cu formele de conjugare a lui *vrea*, acest *va* a putut să piardă, ca (*v*)*oiu*, (*v*)*ei* etc. pe *v* inițial, rezultând forma *a*, care se întrebunează foarte mult în Moldova (să-i deie bănărit, cât *a cere* el. Creangă, *Pov.* 228/12 Nu știu ceasul când vi s'a închide glasul Marian, *Îmmorm* 312 Sub un brad *m'a îngropă* Șezătoarea I 10/31. Prin apă nu s'a încumetă să treacă ibid III 35/35 etc) — și încă din sec al XVIII-lea (În casa ta n'are parte Vicleanul, ce-*a sta* departe Dosofteiu, *Psalt* 20) — și prin Maramureș (cf T Papahagi, *Graful și folclorul din Maramureș* LXVIII).

---

să fie un dacoromanism), arom *fă, dă* (*Jahresber* III 100, XII 211, Weigand, *Olympo-Wal* 99, P Papahagi, *Basme* 578), *stă* (Weigand, *Olympo-Wal* 99) și *stăi* (P Papahagi, *Basme* 700) Numai la Boiași (Gram 110) găsim la imperativ forma *da* — La indicativ Istroromânii au *dăze, stăpe*, orientate după *lăze* (ă <a). Megleniții *da* și *sta*, Aromâni *da, sta* (Boiași, Gram 108, P Papahagi, *Basme* 578, *Jahresber* II, 61, 100, Weigand, *Olympo-Wal* 99) și *la* (P Papahagi, *Barme* 626) Numai Dacoromânii avem *dă, stă* și *lă*, deși în pers 6 avem *da(u), sta(u)* și *la(u)* și la imperfect *da, sta, la* și avem tot *a* în *a* din *ad*, din *ha(be)t* și din *illa* (în *jata a frumoasă*), *la <illac, ca <quam, ta <t(u)a, sa <s(u)a* și, mai ales, *va < va(d)i*t E deci evident că formele *dă* și *stă* în indicativ au intrat ulterior de la imperativ, precum tot de la imperativ au intrat (mai puțin la noi, mai mult la Istroromânii) forme în -*e* (<*ea*) în loc de -*ęste* (<*easte*). În conjugarea verbelor terminate în -*esc* (cf *Studii istororomâne* II §§ 153 și 155)

N. Drăganu îmi atrage atenția asupra formelor vechi *săva(i)* și *cândai*, despre care se crede (cf. *Dicționarul rom.-germ* al lui Tiktin) că ar cuprinde forme ale verbului *velle*. Din punct de vedere formal, *săva* se raportă la *savai* ca arom *va fac* la *vai fac*, iar *ai* din *cândai* se raportă la *vai*, ca *a (face)* moldovenesc la *va (face)*. Din moment ce *vadere* a intrat în paradigma lui *velle*, el a putut fi întrebuită și la formarea de pronume și adverbe nehotărîte: *oarecând* corespunzând lui *cândva*, întocmai ca *oricând* lui *cândai*.

S. PUȘCARIU

IX

Rotacismul în comuna Avram-Iancu (Vidra-de-Sus) din Munții Apuseni.

Din cercetările făcute în acest sat pentru Atlasul Linguistic al României rezultă că urme sigure de rotacism nu se mai întâlnesc. După afirmația țăranilor, forme ca *pâre* pentru *pâne* ar mai exista numai pe la Arada și în așezările de la munte, în apropiere de Scărișoara sau la „Lăpușenii”, nume dat de cei din Vidra celor din partea superioară a Arieșului și împrejurimi.

În această comună se zice însă *lindiră*, cu pl. *lindiri*; în acest cuvânt *r* (din *n* rotacizat) s-ar fi putut păstra prinț'ro disimilare prohibitive. Mai întâlnim și *măträgulă*, al cărui *l* se explică prin disimilare mai ușor din forma rotacizată **măträgură*, decât din forma cu *n*.

Decizivă mi se pare forma *mădinē*, în care *r* a fost înlocuit prin *n*, prinț'un fel de hiperurbanism cu ocazia înlocuirii lui *n* în cuvintele rotacizate.

Forma *măd nē* este curentă; am întâlnit-o la trei cheftiuni deosebite la chest 848 sub forma *mădinē*, pentru ‘fasole’, la chest 853. *mădinē vērdē* cu sensul de „păstaie” și la chest. 854. *mădinē dē tārs*, ‘mazăre’. În alte puncte cercetate pentru Atlas până acum nu se mai întâlnește această formă, deși *mazăre* a înlocuit cuvântul *fasole* pe o arie întinsă.

SEVER POP